

Перекладацькі одкровення Володимира Шабаровського

- Пане Володимире, розкажіть, будь ласка, чому ви пишете про караїмів?

- Це буде питання, яке я часто ставлю сам собі і яке не раз доводилося чути від інших на свою адресу: Володимире, для чого це тобі потрібно? Навіщо тобі ця караїмська мова, цей іврит? Для чого тобі Крашевський? Чи не простіше було б жити, як живе більшість людей?

Відповіді на ці питання в мене різні: собі - одна, людям - інша. Людям відповідаю жартами: хочу покращити, вдосконалити цей недосконалий світ. Ось такий я є, ось такий занадто правильний, нестандартний, книжки пишу.

Що ж стосується відповіді самому собі... Бачите, не можу я спокійно дивитися, як руйнується українська мова, як люди не знають елементарних речей з нашої історії чи культури. Коли я кажу студентам «Відійдіть, не заступіть мені світла», вони переглядаються між собою: що то він таке сказав? Рідко коли почуєш запинати, запліувати, заслоняти. А заступати взагалі уже не вживається, хоча в часи мого дитинства це було таке ж звичне слово, як і закривати, яке саме-одне тепер зайняло весь синонімічний ряд. Я не можу за цим спокійно спостерігати. Тож співрозмовників нерідко виправляю, а слова широко вживаю, у творах намагаюся поширювати.

Не можу спокійно дивитися, що майже ніхто на Волині не знає, хто такий Юзеф Крашевський. Кажеш караїми - ніхто не чув ніколи, чують кароїни, караїми. Була в мене раз анекдотична історія. У Луцьку якимось мав розмову з однією жінкою, дружиною караїма. Вона працювала тоді в кав'ярні. Ми довго розмовляли біля барної стійки. Підходить один з відвідувачів:

нний етнографічний матеріал про наш край. Гріх, щоб такий твір, як «Спогади з Полісся, Волині і Литви» був не перекладений. От я цю прогалину і заповнив. Отож, якщо відповісти одним реченням, то прийшов я до перекладацтва від любові до всього перерахованого (літератури і рідного краю), але через краєзнавство. Напевно, це закономірно, що кожен справжній дослідник історії має бути якоюсь мірою перекладачем. Можливо, не кожному вистачає терплячості і бажання розвивати далі своє, як ви сказали, перекладацтво.

- Що це вам дало?

- Це дало мені можливість бути причетним до творення української культури. Внесок мій дуже скромний, але тішу себе тим, що принаймні не стою осторонь. І якийсь життєвий слід по собі вже залишив, особливо це втішає, якщо зважити, що мені давно за п'ятдесят. У цьому віці люди, як правило, підбивають підсумки пройденого шляху. Крім того, додало мені перекладацтво зайвого клопоту. Хоча буду нещирим, коли не скажу, що маю від своєї літературної праці велике задоволення. Люблю підбирати синоніми, давати нове життя забутим словам, по десять разів перечитувати текст і звіряти з оригіналом. Творча праця - це і муки, це і насолода.

- Хотілося б почути про ваших вчителів у літературному світі.

- Звичайно, це мої редактори. Найперше, наша рівненська організація Спілки письменників. Тоді її очолювала Лідія Рибенко. Вдячний їй та світлої пам'яті Євгеніві Цимбалюку за те, що стали мене друкувати в журналі «Погорина». Першим, хто раніше оцінив мої літературні спроби, був наш рівненський літературний патріарх Євген Іванович Шморгун. Я ра-

Костопільщина - край обдарованих і талановитих людей. Одним із таких є Володимир Шабаровський, уродженець села Деражне, житель міста Костопіль, член Національної спілки письменників України, автор чотирьох книжок і низки статей у наукових збірниках Ізраїлю та Польщі. Крім того, пан Володимир має рідкісне захоплення: перекладає з багатьох іноземних мов, зокрема рідкісних, караїмської та івриту. Про це з ним ведемо мову

себе слова і звороти, звіряю «знахідки» зі словниками. Тоді використовую у власних перекладах.

- Чи були цікаві випадки у вашій практиці?

- Зі «Спогадів з Полісся» Крашевського я колись переклав ось такий фрагмент про поезію природи пінського Полісся: «Хто її тут шукає, хто її бачить у цих лозах, в очеретах, у цій воді, що снує по незмірених болотах, засіяних стійжками, хто її відгадає в жалібному співі книги, лозноху і сліпаків?». Добре, що зі слів своєї мами я знав, що книга - це наша польська назва чайки. Бо міг би перекласти як книжка. У словниках немає. Що таке лозноха? Перегорнув усі можливі словники усіх можливих діалектів української, польської, російської, білоруської мов. Писав колегам у Білорусь і в Польщу, цікавився в краєзнавців. Знайшов лише, що це якийсь болотний кулик. І нині не знаю, яка на вигляд ця пташка. А польське слово бақ можна перекласти і як овід, і як болотна пташка бугай. Котре з двох

Росію, як заявляють нині караїмські лідери в Криму. Імен їхніх не називаю, щоб не робити їм реклами.

Що стосується українсько-караїмських мовних впливів, то я помітив лише вплив української мови на караїмську, і аж ніяк не навпаки. Немає слідів у топоніміці. Караїми занадто малочисельний народ, щоб залишити по собі якісь топонімічні сліди. Є деякі слова, що звучать як караїмські, але я вважаю, що це випадковість. Приміром, назву села Барма-

- *Маємо цікаву тему, - кажу. - Ви знаєте, що в цієї жінки чоловік караїм?*

- *Та що ви таке говорите? Я добре знаю її чоловіка, ніякий він не короїд.*

Якби цей чоловік був тверезіший, він, може, так би й не сказав, не назвав би караїма короїдом, але - однозначно: у Луцьку мало кому відомо, хто такі караїми. І це в Луцьку, де в центрі є Караїмська вулиця. Там мало хто знає, хто такі караїми. А що вже казати про журнал «Караїмська аваз», що видавався перед війною? Лежить у Волинському обласному архіві незайманий. Ніхто його не читає, і що там написано - нікому не відомо. Ось я його потроху й перекладаю. Немає караїмів, нехай хоч пам'ять про них збережеться. Це все мені болить, тому й пишу.

Одне слово, пишу, бо не можу не писати, як казав колись Улас Самчук. Я не Улас Самчук, але відчуваю потребу творити. Може, й справді я такий «правильний».

- **Що спонукало вас взятися за перекладацтво?**

- До перекладацтва, хай як це патетично звучить, я прийшов від любові до книжок взагалі, любові до предківської мови, до рідного краю. Писав і пишу багато статей на краєзнавчу тематику. Історією Волині цікавлюся з дитинства, особливо своїм селом Деражне, де колись було одне з найвідоміших у Речі Посполитій поселення караїмів, кілька років жила симпатія Пушкіна Оленіна (після того переїхала до дочки в Деражню біля Корця). Намагався про своє село щось прочитати, та марно. «Хіба самому написати», - казав колись Шевченко. Став досліджувати в архівах і сам творити. Писати намагався на високому науковому рівні, а для цього треба працювати з першоджерелами. Першоджерела здебільшого написані іноземними мовами. А мови - це моє. Коли відкрив для себе караїмську літературу, вирішив, що мушу її перекладати, бо інакше буде це все і далі нікому не відоме, як не відоме вже сім десятиліть років. Караїмів на Волині майже немає, а кримські караїми переважно пишуть про те, що вони не євреї, а нащадки хозарів, давньою своєю літературою особливо не переймаються. Те саме й польський письменник Крашевський - не оціне-

моїй першій книжці і порадив не покидати занять літературою. Рекомендував для прийому в Національну спілку письменників України, членом якої я є ось уже чотири роки. Потім з'явилось ще кілька книжок. У видавництві «Твердиня» в Луцьку є висококваліфікований літературний редактор Петро Коробчук, певний час був головою Волинської організації НСПУ. Хоча я не зі всіма його зауваженнями погоджуюся, іноді і йому де-що підказую.

Я радий будь-яким зауваженням. Добре, звичайно, коли вони передують публікації. Найгірше, коли, як писав Тарас, «ніхто й не гавкне, не лайне, неначе й не було мене». На жаль, коли видавати книжки своїм коштом і не вкладати гроші в їх рекламу, то так воно й буде. Книжка має бути поміченою, для цього її потрібно «розкручувати», а авторові це, як правило, не під силу.

Головні ж мої учителі - це Микола Лукаш, Дмитро Паламарчук та інші українські перекладачі, а якщо бути точним, то їхні твори.

- **Які книжки у вас завжди під рукою?**

- Під рукою в мене завжди книжки мовно-стилістичних порад Бориса Антоненка-Давидовича, Олександра Пономарева, Володимира і Галини Островських, Святослава Караванського. Вони в мене всі покреслені олівцем, знаю їх мало не напам'ять. Постійно читаю «Уваги» Олени Курило, читаю, як художню книжку. Це неперевершений твір. Він має бути на столі в кожного автора. Олена Курило була єврейка, а навчила мови українських мовознавців, у т. ч. і згаданих. Для радянської влади людина, яка в кожному рядку своєї книжки показувала відмінність української мови від російської, мала бути першим ворогом. За це її і вбили. Ну і, звичайно, під рукою в кожного перекладача мають бути словники.

- **А ви якими найчастіше користуєтесь?**

- «Словником української мови» в 11 томах і відомим кожному словником Грінченка. Крім того, черпаю лексику в книжках серії «Вершини світового письменства» та «Зарубіжна новела». Читаю їх з олівцем, підкреслюю несподівані для

значень мав на увазі автор - невідомо. Я написав сліпак, треба овід. Мабуть, це все-таки краще перебає ту думку, яку хотів висловити Крашевський.

- **Що, на вашу думку, найголовніше у перекладацтві?**

- Є така категорія лексики, як фальшиві друзі перекладача. Приміром, польське слово *dywan*, по-нашому означає килим, а не диван. Англійське *magazine* це не магазин, а журнал. Є ці «друзі» в кожній мові. Тому, коли берешся перекладати з мови, якої ще досконало не знаєш, потрібно все дуже ретельно перевіряти. Помилки можна припуститися через неухважність, тому треба, щоб твір трохи відлежався. Через деякий час прочитаєш його свіжими очима. Переглядаю тепер свої переклади - здається, що і те нині по-іншому переклав би, і те не так написав би. Якогось особливо повчального випадку не пригадую.

- **Хто ще, крім вас, перекладає з караїмської на українську мову?**

- Я вважаю, що є єдиним не лише в Україні, а й у світі. Колись кілька віршів переклав покійний Степан Пушик. Більше я не знаю, щоб хтось що-небудь перекладав з караїмської на українську. Найголовніша причина - караїмська література не може похвалитися великою кількістю творів. Найбільше видавалося в Луцьку в міжвоєнний період. Там було видавництво Олександра Мардковича. У 1930-х роках він разом із Сергієм Рудковським розвинув бурхливу видавничу діяльність. Саме їхні твори я і перекладаю.

Про поштовх я вже розповів. Це знайомство з караїмською літературою і бажання зробити її доступною для широкого загалу. Тут принагідно я хочу наголошувати, що я переймаюся не стільки долею караїмської літератури, скільки хочу, щоб у нашому красному письменстві були переклади зі всіх мов, у т. ч. й караїмської. До речі, може, не всі знають: кримські караїми підтримали окупацію Криму росіянами, тому тепер про розвиток їхньої літератури нехай дбає Путін, а нам потрібно перекласти те, що написали волинські караїми. Вони, до речі, у 1945 р. майже всі виїхали з Луцька до Польщі, не стали «возвращаться домой» в

ки біля Рівного можна вивести від караїмського бармак, що означає палець. А я вважаю, що село з такою назвою вже існувало на час прибуття на Волинь караїмів (кінець XIV - початок XV ст.). Нато мість у караїмській мові багато слів українського походження. Це, наприклад *busoń, busjok* (бусел, бусьок), *wines* (вінець), *did* (дід), *dosit* (досить), *kołos* (колос), *kołoda* (колода), *kowal* (коваль), *sac* (сад), *styrta* (скирта, на Волині кажуть стирта), *tanec* (танець), *tete* (тітка), *torba* (торба), *tuman* (туман), *jar* (яр). Караїми асимілювалися під впливом потужнішої сусідніх культур. Це саме загрожує й нам якщо будемо байдужі до нахабного напливу російщини. Звісно, не йдеться про повну асиміляцію, але російська мова українську псує. Люди кажуть часто сахар замість цукор не тому, що так хочуть, а тому, що подекуди вже й не знають, як правильно. Бо телевизор каже сахар. Знаєте, як тепер прощаються по телефону? «Ну всьо, давай». Замість «видужуй» «виздоровляюй». Ці зразки з'явилися зовсім недавно. Мені болить і «молочка», і «випічка», болить і «добрий» у відповідь на «добрий день». Отакий суржик для дітей з часом стає мовою батьків, і вони будуть його як материнську мову передавати наступним поколінням, якщо з цим не боротися.

Коли в тексті трапляється якась караїмська реалія, то мушиш писати так, як вона називалася в них. Якщо караїми називали свій вівтар гехал, то, мабуть, так його називали і їхні сучасники-українці. Тому не буде гріха і мені так написати. Переважно це стосується релігійно-обрядової лексики, яка в караїмів здебільшого запозичена з єврейської. Те саме стосується перекладу з інших мов. Важко перекладати діалектизми. Неперекладною, напевно, є пряма мова, висловлена якимось жаргоном, чи суміш або гра слів. З цим завжди клопоти. Крашевський в «Спогадах з Полісся» цитує фольклориста Ромуальда Зенкевича. Він подає його українськомовні записи обрядових пісень у власній польській транскрипції. Немає сенсу це перекладати. Я мусив розшукати оригінал Зенкевича і подати пісні в українській транскрипції.

Продовження - на наступній стор.